

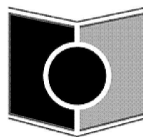
מראי מקומות

מס' 8

חודש תמוז תשע"ה

הלכות שביעית

רמב"ם פרק ט הלכה א-טו

Dirshu
דרשו ד' ועוזו
קרן עולמית לחינוך
ועידוד לימוד התורה

קנין הלכה

לתשומת לבכם: במראי מקומות אלו הושקע עמל רב. אין להעתיק, לצלם וכד' ללא קבלת אישור בכתב מ"דרשו"

קנין הלכה

מראי מקומות

פרק ט

הלכה א

שמיטת כספים היא מצוה מן התורה,¹ ויש בה עשה ולא תעשה, ככתוב בפרשת ראה, שמוט כל בעל משה ידו [פירוש בעל משה, היינו בעל חוב, מלוה, ונצטוו לשמוט את ידו]. לא יגוש את רעהו ואת אחיו זו מצות לא תעשה.

צורת קיום המצוה היא שיימנע המלוה מלתבוע את החוב, ובה קיים את המצוה.² ואם הלוח בא מעצמו לפרוע צריך לומר לו משמט אני.

ולהלן [הלכה כח] יבואר שאם הלוח רוצה לפרוע למרות שהמלוה אמר לו משמט אני רשאי לפרוע, ודעת חכמים נוחה הימנו, אלא שצריך לומר למלוה שאינו פורעו בחובו אלא נותן את המעות במתנה.

גדר השמיטה, אפקעתא דמלכא

כתב הרמב"ם [הלכה כח] שאם המלוה אמר ללוה משמט אני, והלוה רוצה לפרוע יאמר לו במתנה אני נותן לך. מקור הלשון הוא בברייתא [דף לו:], ומכאן מוכח שלאחר השמיטה פקע החוב לגמרי.

והמנח"ח [מצוה תעז] כתב שגם במלוה שעבר ולא השמיט, החוב נפקע, ואם הוא נוגשו עובר גם בלאו דגזל, וחייב להשיבו, ואם מת גובין מיורשיו.

גם בספר ספרי דבי רב להר"ד פרדו כתב דהא דאין לוקין על לאו דלא יגוש הוא משום דניתן להשבון. ומבואר מזה דס"ל דמלוה שעבר ונגש את הלוח אחר השמיטה וגבה ממנו את החוב, מחוייב להשיבו, וכעין דין השבת הגזילה.³

שיטת היראים

היראים כתב שאין כאן אפקעתא דמלכא, אלא שאין החוב נשמט עד שיאמר המלוה משמט אני, והוסיף שאם המלוה לא אמר זאת, תובעו הלוח בב"ד שישמט. וב"ד שבארץ ישראל היו כופין את המלוה לומר משמט אני.

דין שמיטת כספים בזה"ז

בגמ' [גיטין דף לו:]. הביאו את דרשת רבי דשמיטת כספים בזמן הזה אינה נוהגת מן התורה, שנאמר וזה דבר השמיטה שמוט וכו', בשתי שמיטות הכתוב מדבר אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאנתה משמט קרקע אתה משמט כספים, בזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים, ורק רבנן תיקנו שמיטה זכר לשביעית.

ביאורים והערות

1. והיינו בזמן שהיובל נוהג, אך בזה"ז המצוה היא מדרבנן וכדלהלן.

2. כן כתב הפאת השולחן בשם המרדכי, דאף אם לא בא הלוח לפרוע, מקיים המלוה את מצות השמיטה בזה שאינו תובע את החוב.

3. ובספר החינוך כתב דאין לוקין על לאו דלאו יגוש משום שאין בו מעשה. ואולי החינוך סובר דעובר על לא יגוש אף אם לא בא לידי גיבוי, ולכן הוי לאו שאין בו מעשה, והספרי דבי רב סובר דרק אם בא לידי גיבוי עובר עליו, ולכן הוי לאו שיש בו מעשה אלא דניתן להשבון.

קנין הלכה

מראי מקומות

ונחלקו הראשונים בביאור הדרשה:

א] רש"י [גיטין דף לו. ד"ה בזמן וד"ה אי] פירש שההיקש בא להשוות שמיטת כספים לשמיטת הקרקע בשנת השמיטה, דכשם שאין שמיטת קרקע בשנה השביעית נוהגת בזמן הזה שבמלה קדושת הארץ [דרבי סובר שקדושה שנייה ג"כ במלה], כן שמיטת כספים אינה נוהגת, אף שאינה חובת קרקע אלא חובת הגוף.⁴

ב] ר"ת [תוס' גיטין דף לו. ד"ה בזמן] והרמב"ם [פ"ט ה"ב] ביארו ש"בזמן שאתה משמט קרקע" קאי על חזרת שדות ביובל, והיינו שבדרשה זו נקט רבי שבזמן שאין היובל נוהג אין השמיטה נוהגת.

והנה בגמ' [גיטין דף לו.] מובאת דרשה זו לענין שמיטת כספים, ובגמ' [מו"ק דף ב:] לענין איסור עבודת הקרקע בשביעית, והרמב"ם הביא את הדרשה לענין שמיטת כספים, ולכן כתב הכסף משנה שהרמב"ם סובר ששביעית בזמן הזה אסורה מהתורה. אבל בחזו"א [סי' ג ס"ק ח] כתב שמסתבר שגם לענין שמיטת קרקע סובר הרמב"ם את הדרשה הזו, הואיל ומבואר כן בגמ' מו"ק הנ"ל.

וכן דעת בעל העיטור [הובא במהר"י קורקום] ששמיטת כספים נוהגת בזה"ז מדרבנן.

ג] הראב"ד [השגות על הרי"ף] נקט ששמיטת כספים אינה נוהגת האידנא כלל לא מדאורייתא ולא מדרבנן, דסובר כדרשת רבי דהוקשה שמיטה ליובל והאידנא אין יובל נוהג כלל, אף לא מדרבנן, וכן דעת הר"ז"ה בתשובתו המובאת בספר התרומות [שער מה אות ד], וכתב הראב"ד שהאמוראים שנהגו שמיטת כספים היה רק ממידת חסידות. וכתב מהר"י קורקום שכבר העידו הרמב"ן והרשב"א שהראב"ד חזר בו בפירושו למס' ע"ז [דף ט:].

ד] דעת הר"י ברצלוני [מובא בסה"ת שם] וכן דעת הר"ר אברהם בר יצחק [הראב"ד] המובא בתשובת הר"ז"ה הנ"ל [וע"ע בתה"ד סי' דש] דלא תיקנו חכמים שמיטת כספים מדרבנן אלא בארצות הסמוכות לא"י ולא בחזו"ל.

ה] הרמב"ן בספר הזכות [גיטין דף לו] השיב לראב"ד הנ"ל והסיק ששביעית ושמיטת כספים נוהגים בזמן הזה מן התורה, דסובר דלא קי"ל כרבי שהוקשה שמיטה ליובל אלא כחכמים, דרבי יחידאה הוא, וגם סובר שקדושת עזרא לא פקעה כשגלו.

להלכה: נקטו הפוסקים ששמיטת כספים נוהגת בזה"ז מדרבנן אלא שהיו מקומות שלא נהגו מצוה זו.

ביאורים והערות

4. ועיי"ש ברש"י [ד"ה בשביעית] שהקשה דהתינח אחר שחרב הבית ובטלה קדושה שנייה, אך בזמן בית שני שנהגה קדושה שנייה, א"כ שביעית בקרקע נהגה אז מן התורה וה"נ שמיטת כספים, ואיך תיקן הלל פרוזבול, והרי הלל היה בזמן בית שני. והביא רש"י מהירושלמי [גיטין] דיש דרשה אחרת שאין שביעית נוהגת מן התורה אלא בזמן שיובל נוהג, וכך סבר אב"י בגמרא שם, וכיון שיובל לא נהג בבית שני כי לא היו כל יושביה עליה, גם שמיטת קרקע בשביעית לא נהגה מן התורה. ואח"כ הביא רש"י שבתו"כ יש דרשה החולקת על דרשת הירושלמי, וסוברת ששביעית נוהגת מן התורה גם בזמן שאין היובל נוהג. [ולפי דרשת התו"כ נהגה שמיטת כספים מן התורה בזמן בית שני, ורק כשחרב הבית וגלו ישראל מהארץ ובטלה הקדושה השנייה, אז נאמרה דרשת רבי שגם שמיטת כספים אינה מן התורה. ולפי התו"כ ששמיטת כספים נהגה מה"ת בזמן בית שני, צ"ל שתקנת הלל היתה על סמך הפקר כ"ד הפקר, וכמו שאמר רבא (גיטין דף לו:), עיי"ש ברש"י (ד"ה רבא)].

קנין הלכה

מראי מקומות

מעמים שנאמרו בפוסקים למנהג המקומות שלא נהגו לשמט כספים

[א] הרא"ש [תשובה כלל פו ס"ו] כתב על המנהג שמצא בבואו לספרד שלא נהגו שמיטת כספים, וז"ל ואמרו לי שיש שם יפוי לשון וכחות בשטרות המורים על דרך זה שלא תשמיטנו שביעית.⁵ ואף כי לא היו מקובלים לי דבריהם, שתקתי ולא רציתי לבטל מנהגם עכ"ל.

והב"י [ריש סי' סז] הביא את הדברים האלו כתירוץ למה שהוקשה לו איך הניחם הרא"ש על מנהג של איסור. ובכלל סד [סוף סעיף ד] כתב הרא"ש באופן אחר, דנהי שהמנהג הוא בטעות, מ"מ מאחר שכך נהגו כולם, נ"ל דה"ז כאילו התנה המלוה ע"מ שלא תשמיטנו בשביעית. וכתב שבזה הוא מוצא התנצלות על המנעותו מלמחות בנהגים שלא לשמט, [וכ"כ בכלל עז ס"ב].

בספר מנהגי מהרי"ל [ליקוטים] כתב טעם נוסף, דכיון שכתבו בשטרות ששעבד לו ד' אמות בחצירו הוי הקרקע כמשכון, והמלוה על המשכון אינו משמט. [וכבר הקשו על טעם זה דהיינו דוקא במשכון מטלטלי, אבל בקרקע מבואר בגמ' [ב"מ דף סז] דדוקא משכנתא באתרא דלא מסלקי אינה משמטת, אבל באתרא דמסלקי משמטת, ושעבוד זה של ד אמות בחצירו אינו יותר ממשכנתא באתרא דמסלקי].

מתרומת הדשן [סי' דש] כתב ליישב המנהג, דכיון שקיי"ל כרבי ששמיטת כספים בזה"ז אינה אלא מדרבנן, א"כ י"ל שלא תיקנו אותה אלא בארצות הסמוכות לא"י כמו בכל ומצרים, כשם שלא תיקנו תרומות ומעשרות אלא בארצות אלו. [ואף שתיקנו הפרשת חלה בכל מקום, משום שחלה דמיא טפי לחובת הגוף, מ"מ שמיטת כספים שייכא טפי בשמיטת קרקע ודמיא לחובת קרקע]. המהרי"ק [שורש צב] כתב טעם אחר, דהנה מבואר בגמ' [גיטין דף לו:]: שלפי ב"ש הסוברים דשטר העומד לגבות כגבוי דמי אין שביעית משמטת מלוה בשטר, כיון שהוא כגבוי, והמרדכי [יבמות פרק ו] כתב דקיי"ל להלכה דשטר העומד לגבות כגבוי דמי, א"כ אין שביעית משמטת מלוה בשטר.⁶

ביאורים והערות

5. בתשובת הרא"ש [כלל עז ס"ד] מבואר שכוונתו למה שהיו רגילים לכתוב בשטרות שיוכל המלוה לגבות חובו בכל צד שיוכל, בין בדרכים דתיים ובין בדרכים שאינם דתיים, והרא"ש שם חולק וסובר דלשון זה אינה מתפרשת כלל כאומר ע"מ שלא תשמיטנה בשביעית [כלומר כתנאי על הגברא] שאז אכן אין שביעית משמטת, אלא לכל היותר מתפרש ע"מ שלא תשמיטני שביעית ותנאי זה אינו מועיל, שאי אפשר להתנות שלא תשמיטנו השביעית שהרי התורה אמרה שתשמיטנה. ושוב דן הרא"ש לומר שהם סמכו על זה שלשון זו מתפרשת שיוכל לגבות חובו גם אחר השמיטה, והיינו כאומר שלא תשמיטנו בשביעית, וסיים, אלא שאין לבי מסכים יפה לדבר זה כיון שאין מפורש שלא תשמיטנו השביעית.

6. ובפתחי תשובה [סי' סז ס"ק א] ציין לשו"ת משכנות יעקב [סי' לן], ועיי"ש שכתב ב' טעמים ליישב המנהג:

א. גם לרבנן דרבי דס"ל שלא הוקשה שמיטת כספים ליובל, מ"מ ס"ל דהוקשה שמיטת כספים לשמיטת קרקע, ומעתה י"ל דדוקא כשהיתה ארץ ישראל מיושבת מישראל והיה ב"ד קבוע בא"י וכל הגולה נמשכה אחריהם, ואז נהגה בפועל שמיטת קרקע בא"י אז נהגה שמיטת כספים, אבל כאשר אין בארץ ישראל אלא מתי מעט, לכן אף אם הם משמטים קרקעות אין זה מסתבר לדון אותם.

ב. באופן נוסף כתב המשכנ"י [באופן מחודש, שכתב עליו ומסתפינא מחבריאי] ע"פ הגמרא [ב"מ דף צו:]: שנסתפקו בעל בנכסי אשתו מי מעל וכו', ואמרו בגמ' דאין לומר שב"ד ימעלו משום שלא תיקנו ב"ד קנין לבעל אלא בהיתרא ולא באיסורא. ופירש"י [ד"ה נמעלו ב"ד], שהכוונה לב"ד של ישראל שבאותו דור, שכל תקנות משפט תלויים בהם ועל ידיהן נוהגות חוקות המתוקנות לציבור מאז, והוי כמו שתיקנו לו הם קנין זה, עכ"ל. ולמד מזה המשכנ"י דכל תקנות של חכמים בדיני ממונות אינן תקנה חד פעמית שתיקנו חכמים לכל הדורות, אלא ב"ד שבכל דור מצווין לדון ולהקנות ולהפקיר כפי תקנתם, ומסתבר דבעינן לזה ב"ד סמוכים, או שב"ד מומחים שבדור עבדי שליחותיהו של ב"ד הקדומים, וכיון שמצינו שלא עבדינן שליחותיהו אלא בדבר שכיח ויש בו חסרון כיס, שמיטת כספים לא מיקרי מידי דשכיח וגם לא מידי דיש בו חסרון כיס, דאדרבה התקנה גורמת חסרון כיס למלוה, לכן משעה שבטלו ב"ד סמוכים, י"ל דאין ב"ד של כל דור ודור מתקנים תקנת שמיטת כספים.

קנין הלכה

מראי מקומות

ה. ולא הזכירו הרא"ש ושאר חכמי אשכנז כאסמכתא למנהג את דברי הר"י ברצלוני והרב אב"ד המובאים בספר התרומות [שער מה ס"ד], שאין שמיטת כספים נוהגת בזה"ז בחו"ל, וגם לא את שיטת הרז"ה והראב"ד שאין שביעית נוהגת כלל בזמן שאין היובל נוהג, ואף לא מדרבנן.

הלכה ד

מקור הדין הוא בברייתא ערכין דף כח: נמצאת אומר אחד שביעית ואחד יובל משמטין כאחד, מפני שהיובל בתחלתו ושביעית בסופה, וכן למדו גם בספרי [פרשת ראה] מקרא דמקץ שבע שנים תעשה שמיטה.

ונחלקו הראשונים בדין זה:

א. שיטת רוב הראשונים [רמב"ם, רש"י (שבת דף קמח: ד"ה השוחט), רמב"ן (עה"ת פ' ראה), תשובות הרשב"א (ח"ב סי' שיד), ספר התרומות (שער מה), ספר החינוך], שאין השביעית משמטת אלא בסופה, ואפשר לכתוב פרוזבול גם בערב ר"ה של מוצאי השביעית.

ב. שיטת הרא"ש [פ"ד גיטין סי' כ] דאף שאין החובות נשמטים אלא בסוף השנה השביעית, מ"מ אסור למלוה לתבוע את חובו מהלוח מתחילת שנת השמיטה, וכתב דזה פשטיה דקרא לא יגוש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמיטה לה'. אמנם כיון שהחוב עצמו עדיין לא נשמט במשך השנה השביעית, לכן אם הלוח בא מעצמו לפרוע אין המלוה צריך לומר לו משמט אני, ורשאי לקבל ממנו את הפרעון, ובסוף השנה השביעית החובות נשמטים, ואם בא הלוח לפרוע בתחילת השמינית צריך המלוה לומר לו משמט אני. והוסף הרא"ש שכשם שאין ב"ד נוקקים למלוה לגבות החוב מתחילת השביעית, כן אין כותבין פרוזבול מתחילת השביעית.

מקורו של הרא"ש הוא בתוספתא [פרק ח הי"א] והוכאה ברא"ש [שם סי' יח], אימתי כותבין פרוזבול, ערב ראש השנה של שביעית. ומבואר מזה שבשנה השביעית אין כותבים פרוזבול, וכך הובא גם בבעל העיטור, וכן הוא בפירוש הריב"מ צ' [משנה שביעית פ"י מ"ה].

והרשב"א [תשובה ח"ב סי' שיד] כתב שהגירסא הנ"ל בתוספתא משובשת, וצ"ל אימתי כותבין פרוזבול ערב ר"ה של מוצאי שביעית, וכן היא הגירסא ברמב"ן עה"ת [פ' ראה פרק טו סוף פס' ב]. וכתב הרשב"א שכן הוא גם בר"ש [פ"י מ"ב], ולפנינו בר"ש [ברוב הדפוסים] כגירסת הרא"ש.

לוח בשנה השביעית עצמה

האחרונים נחלקו בדעת הרא"ש הנ"ל, מה הדין במי שלוח בשנה השביעית עצמה:

א. הרדב"ז [בשו"ת ח"א סי' פ] והב"ח כתבו שבזה מודה הרא"ש שרשאי לתבוע את חובו עד סוף השנה, וגם כותבים עליו פרוזבול עד ערב ר"ה, ורק במי שלוח קודם השמיטה נקט הרא"ש שאסור לתבוע ולנגוש את הלוח מתחילת השנה.

קנין הלכה

מראי מקומות

ב. הקרבן נתנאל [על הרא"ש פרק השולח סי' כ] כתב לחלוק עליהם, והכריע שבכל ענין נקט הרא"ש שבשנה השביעית אסור לתבוע את החוב, ושאינן כותבין פרוזבול כלל בשנה השביעית.

להלכה: הטור [סעיף ל] הביא את דעת הרא"ש שאין כותבין פרוזבול אלא בשנה השישית ולא בשביעית, אך הב"י והד"מ כתבו שזו דעה יחידאית ושאר הראשונים לא הביאוה כלל. ובשו"ע [סעיף ל] פסק כהרמב"ם שרשאי המלוה לתבוע חובותיו בב"ד, וכן לכתוב פרוזבול במשך כל השנה השביעית, ולא הוכאה בשו"ע וברמ"א כלל דעת הרא"ש.⁷

וכתב הפת"ש [ס"ק ה] בשם התומים [ביאורים ס"ק כד] שהירא וחרד יש לו להחמיר כהרא"ש ולכתוב פרוזבול גם בערב ר"ה של השביעית. ובשם החתם סופר [חחו"מ סי' נ] הביא שהגאון ר' נתן אדלר לא כתב פרוזבול בערב ר"ה של השביעית רק בערב ר"ה של מוצאי השביעית, וסיים החת"ס דמ"מ אם נפשו איותה ויעש] ובא לחוש לדברי הרא"ש ולעשות פרוזבול בסוף השנה השישית אין מוחיחין אותו, ואין בזה חשש יוהרא. החזו"א לא נהג לעשות פרוזבול בסוף השישית, ובעל הקה"י עשה פרוזבול.

הלכה ה

מקור הדין הוא במשנה פ"י מ"ב, ויסוד הדברים הוא דכאשר עיברו את חודש אלול, כגון שלא באו עדים ביום שאחר כט אלול, א"נ כשבאו ביום הנ"ל מן המנחה ולמעלה, מעברים את אלול, ויום ל' אלול שייך לשנה שעברה ואינלאי שהיה יום חול מן התורה, והיום השני הוא יו"ט של ראש השנה, א בתשרי.⁸ ולכן אם מכר את הפרה ביום שאחרי כט אלול ונתעבר אלול, נמצא שמכר את הפרה ביום האחרון של השנה שעברה, וכאשר שקעה החמה נשמת החוב.

והנה במשנה הנ"ל בשביעית הובא דין הקפת החנות, דת"ק אמר שאינה משמטת ור' יהודה אמר דראשון ראשון משמט, דהיינו דאחרי שלקח פעם שנייה בהקפה, נהפכה ההקפה הראשונה להיות מלוה ומשמטת. ומעתה נחלקו הראשונים בדין החוב של השוחט את הפרה המובא בהלכה זו:

- א. הר"ש והרא"ש שבמשנה, והראב"ד [בהשגות], והר"ן [שבת דף קמח:]: הביאו את הירושלמי שכתב דלפי חכמים אין החוב של השוחט את הפרה נשמט, דהוי כהקפת חנות, והמשנה אתיא כר' יהודה ובאופן שלקח ממנו אח"כ דבר אחר בהקפה, דבכה"ג סובר ר' יהודה שהחוב הראשון נשמט.
- ב. הרמב"ם נקט את הדין של השוחט את הפרה להלכה, אף שפסק להלן [היא] שהקפת החנות אינה משמטת ורק אם זקפו עליו במלוה ה"ז משמט. וכתב מהר"י קורקוס שהרמב"ם לשיטתו שפירש דהא דהקפת החנות אינה משמטת,

ביאורים והערות

7. עיין קצוה"ח [ס"ק א] שהקשה על מש"כ הרא"ש [תשובה כלל עז ס"ד] ליישב מנהג העולם שלא חששו כלל לשמיטת כספים, דהוי כמי שהתנה ע"מ שלא תשמיטני השביעית, דמהני התנאי ואין בו משום מתנה על מה שכתוב בתורה משום שבדבר שבממון תנאו קיים, והניחא לענין הא דרשאי לגבות חובו אחר סוף השמינית א"ש דמהני התנאי דהו"ל דבר שבממון ותנאו קיים, אבל לענין השנה השביעית עצמה דעת הרא"ש עצמו שהחוב לא נפקע ויש רק איסור לתובעו, וזה אינו דבר שבממון, וא"כ היה הרא"ש צריך לומר שבשנה השביעית אסור לתובעו גם אם עשה תנאי. [ולכאורה יש ליישב שגם האיסור לתבוע בשנה השביעית אינו איסור גרידא כאיסור אכילת נבילה אלא איסור ממוני, והיינו אף שהחוב עצמו קיים, מ"מ התורה הפקיעה מהמלוה את זכות התביעה, והו"ל דבר שבממון ותנאו קיים].

8. ואין זה כפי מה שאנו נוהגים היום ב' ימים ראש השנה, שהיום הראשון הוא א' בתשרי והוא יו"ט דאורייתא, והיום השני הוא ב' בתשרי והוא יו"ט מדרבנן.

קנין הלכה

מראי מקומות

הוא משום שהיתה הרגילות שמקיף והזור ומקיף עד שמתקבץ סכום מסויים ואז תובעו, ומתוך שבינתיים אינו רגיל לתובעו אין זה בגדר חוב שנוקף עליו ולכן אינו משמט. ולענין השוחט את הפרה כתב הרמב"ם דלא מיירי שמכר באופן של הקפת החנות אלא המכירה נוקפה עליו מיד במלוה, שהיה רוצה שישלם לו מיד, ורק בגלל יו"ט אינו משלם מיד ולכן היו חוב גמור ונשמט בשביעית. [ועיין להלן מה שיובא מספר פאת השולחן כביאור דברי הירושלמי].

דברי הנמ' בשבת בדיני הלואת יו"ט

בגמ' [שבת דף קמח:] נחלקו אם הלואת יו"ט ניתנה להתבע או לא ניתנה להתבע, דרב יוסף סבר לא ניתנה להתבע לעולם, אף אחרי יו"ט, ומעמו משום שאם תהא ניתנת להתבע אתי למכתב, ורבה אמר ניתנה להתבע, דאם לא כן לא ילוונו ויימנעו משמחת יו"ט.

והקשו בגמ' על רב יוסף מהמשנה דשביעית בשוחט את הפרה בראש השנה דאם נתעברה השנה נשמט החוב, ואם כרב יוסף שלא ניתנה להתבע "מאי משמט".

ופירש"י דכיון שאין ב"ד נוקקין לכופו לשלם נמצא שההלואה הזו כבר שמוטה ועומדת, וכן כתב הרמב"ן. [והנה רש"י והרמב"ן כתבו שרב יוסף חידש רק שאינו יכול לכופו בב"ד, ומשמע שהלואה עצמו חייב לפרוע, וגם משמע שהמלוה יכול לתובעו בינו לבין עצמו, וכן כתב המשנה ברורה (ס' תקכה ס"ק ב), ולפי"ז יש כאן חידוש דאף שהלואה עצמו חייב לפרוע והמלוה תובעו, רשאי לתובעו ולגנושו, והרמב"ן אף הוסיף שאם תפס המלוה מהלואה אין מוציאין מידו, מ"מ כיון שאינו יכול לתובעו בב"ד כבר מיקרי שמוטה ועומד]. ולשון הר"ח הוא דהקשו בגמ' למה לי לומר דמשמטת בלא"ה פטור הוא מלשלם, ומשמע שהלואה עצמו אינו חייב לשלם.⁹

כביאור דברי הירושלמי המובא בר"ש

בירושלמי הקשו דהא אינו יכול לתובעו בראש השנה, ולכאורה הכוונה דאף שיכול לתבעו אחרי ראש השנה מ"מ בראש השנה אינו רשאי לתובעו, וא"כ ניהוי כמלוה לעשר שנים שאינו משמט, דלא קרינא ביה לא יגוש. ותירץ הירושלמי מכיון שראוי להאמינו כמי שראוי לתובעו וליתן לו מעות. והובאו הדברים בר"ש, והם טעונים ביאור, ועיי"ש בר"ש שדחק לפרש שהכוונה כמבואר בבבלי [שבת דף קמח:] דכיון שנתעברה השנה ואיגלאי שהיה יום חול, ה"ז כמי שראוי לתובעו ולכן משמט.

והגר"א גרס בירושלמי "כמי שראוי להאמינו", ומחק את התיבות "מכיון שהוא ראוי לתובעו". ופירש בפאת השולחן [ס' כט ס"ק ל] שהכוונה דבאדם שראוי להאמינו שיפרע אין דרך לתובעו, [והיינו דממילא אין חסרון בכך שיש איסור לתבעו את החוב ביו"ט], וכיון שאם לא היה יו"ט היה משלם לו מיד, ורק בגלל שהוא יו"ט לא שלם לו מיד לכן נעשה מיד מלוה. [ועיי"ש בפאת השולחן שכתב דלפי הגהת הגר"א בירושלמי, לא העמיד הירושלמי את המשנה של השוחט את הפרה כר' יהודה אלא הביא את המשנה רק כדוגמא לסברא שסובר ר' יהודה בהקפת החנות, דכיון שהיה ראוי לפרועו במעות ולא פרע נעשית מלוה, אך חכמים דר' יהודה פליגי בהקפת החנות וסברי דסתם הקפת החנות עדיין לא נהפכה להיות מלוה ואינה משמטת. ולפי מהלך זה נתיישבה השגת הראב"ד על הרמב"ם מהירושלמי].

קנין הלכה

מראי מקומות

הלכה ו-ז

שביעית משמטת את המלוה

לגבי חיובי ממון שאינם מכח הלואה כגון הקפת החנות ושכר שכיר וכיו"ב, עיין להלן [הלכה י-יא].

האם שביעית משמטת פלגא מלוה דעיסקא

הנותן עיסקא לחבירו למחצית שכר אמרו בזה חכמים בגמ' [ב"מ דף קד:]: האי עיסקא פלגא מלוה ופלגא פקדון. ומבואר בגמ' [שם] דגם האי פלגא דמלוה אינו כשאר מלוה, ואין מקבל העיסקא רשאי להוציאו לצרכיו הפרטיים, אלא הוא מחוייב להתעסק בו עם חלק המעות של הפקדון. ונתבאר בגמרא שם חילוק נוסף, שבשאר מלוה אם מת הלוח אין המלוה גובה מטלטלין מהיתומים, דמטלטלי דיתמי לא משתעבדי לבעל לחוב, אבל פלגא מלוה דעיסקא אינו כן, ואם מת מקבל העיסקא נוטל המלוה את כל הסחורה שנקנתה לצורך העיסקא, גם את הפלגא מלוה.

ונחלקו הפוסקים אם פלגא מלוה דעיסקא הוי כשאר מלוה ונשמט בשביעית:

א. מהר"ם מרוטנבורג [תשובות מיימוניות משפטים סי' יב] כתב דשביעית משמטת פלגא מלוה דעיסקא, דהוי מלוה גמור,

וכן נפסק להלכה בשו"ע [סי' סז ס"ג].

ב. מהר"ח או"ז [תשובה סי' לט] כתב דאין שביעית משמטת עיסקא כלל, דעיסקא בחזקת מרא דעיסקא קאי, דלמו"מ

ניתנה ולא להוצאה.¹⁰ וכן כתב הרדב"ז בתשובה [ח"ד סי' רפה], והובא בתומים [סי' סז], וגם בספר שער המשפט [סי' רעה ס"ק ב] כתב דנראה לפסוק לדינא דאין שביעית משמטתו.

האם שביעית משמטת כספים שניתנו בהיתר עיסקא

עיין בספר בית הרידב"ז [על פאת השולחן סי' י סוף אות כח], לאחר שהאריך ליישב את שיטת התומים והרדב"ז שאין שביעית משמטת עיסקא כלל, אף לא פלגא דמלוה, סיים דכל זה דוקא בעיסקא שהיה מקובל בזמן הגמ' והשו"ע, שהנותן והמקבל היו שותפים בסחורה והנותן ידע וראה חשבון מהסחורה, ואם היה שכר והפסד היה לחצאין, אז שייך לומר דהסחורה קאי ברשותא דנותן, אבל בזה"ז, אחרי תיקון מהר"ם של היתר עיסקא שנותן המעות אינו יודע כלל מה עושה בהן המקבל, והתפשרו ביניהם על סכום הרווחים, והמקבל פוסל את הנאמנות של עצמו כשלא הרויח, בזה לא שייך לומר שהעיסקא קאי ברשותא דנותן, ומחוייב לכתוב פרוזבול.¹¹

ביאורים והערות

10. לכאורה המחלוקת בדין זה נובעת ממחלוקת בעיקר גדר העיסקא, דבגמ' [ב"מ דף קד:]: איתא דגם אם מת מקבל העיסקא גובה המלוה [נותן העיסקא] את הסחורה, ואין זה כדין מטלטלי דיתמי דלא משתעבדי לבע"ח. ונחלקו הראשונים בטעם הדבר: [א] רש"י כתב דהוא משום שדעתו של המלוה סומכת על המטלטלי של העיסקא כמו על קרקע, כיון שהעיסקא לא ניתנה להוצאה, ולכן גובה מהעיסקא כשם שגובה מקרקעות דיתמי. [ב] ברי"ף כתב שהמלוה נוטל את הסחורה של הפלגא מלוה דעיסקא מהיתומים הואיל ודיליה נינהו, דלא קני להו המת אלא לאיעסוקי בהו, וכיון שמת הדר עיסקא למריה עכ"ל. ומשמע שלפי רש"י הוי כשאר מלוה אלא שדעתו סומכת על המטלטלין, ולהרי"ף כל עיקר קנינו של מקבל העיסקא מוגבל, ועיקר העיסקא נשארה ברשותא דנותן, וא"כ לפי רש"י שביעית משמטת, ולפי הרי"ף יש מקום לדון ששביעית לא תשמט.

11. ולא פירש הרידב"ז אם כוונתו גם לפלגא פקדון של העיסקא, שגם הוא לא קאי ברשותא דנותן כלל, או שכל דבריו נאמרו רק ביחס לפלגא מלוה דעיסקא, שלגביו לא שייך לומר האינדא דקאי ברשותו דנותן. [ובספר שמיטת כספים כהלכתה הביא מספר פנים חדשות שגם פלגא פקדון דהיתר עיסקא נשמט].

קנין הלכה

מראי מקומות

שמר שיש בו אחריות נכסים

בגמ' [גימין לז]. נחלקו אמוראים אם שביעית משמטת מלוה שיש בו אחריות נכסים, רב ושמואל אמרו דמשמט, וריו"ח ור"ל אמרו דאינו משמט. [ופירש"י שמעמם של ריו"ח ור"ל הוא משום דס"ל שהקרקעות נחשבות כגבויות ממש למלוה ואין כאן חוב]. והביאו בגמ' תניא כוותיה דריו"ח, אך למעשה הורה ריו"ח עצמו דשביעית משמטת, ואמר ע"ז וכי מפני שאנו מדמים נעשה מעשה. ולגבי הברייתא שאמרה שאינו משמט, אמר ריו"ח דאתיא כב"ש דס"ל דשמר העומד לגבות כגבוי דמי.

סיים לו שדה בהלואתו

הראשונים נחלקו במקרה שסיים לו שדה בהלואתו אם שביעית משמטתו.

א. הרמב"ם נקט שאין שביעית משמטת, ועיין במהר"י קורקוס שציין מקור לזה בירושלמי.

והנה הרמב"ן הקשה על הרמב"ם מהגמ' [ב"מ דף סז:] ששביעית משמטת משכנתא באתרא דמסלקי, דהיינו שהלוה יכול לסלק את המלוה מן השדה ע"י פירעון החוב, ואם משכנתא הנמצאת תחת ידו נשמטת, כל שכן סיים לו שדה דג"כ יכול לסלקו.

ונחלקו הראשונים ביישוב שיטת הרמב"ם:

ב. ספר התרומות [שער מה ס"י] כתב ד"ל שגם הרמב"ם איירי באופן שלא מצי לסלקו בזווי.

בר"ן [פרק השולח בסוגיא דפרוזבול] תירץ דיש לחלק בין משכנתא לבין סיים לו שדה, דמשכנתא לא ייחדה לפירעון, משא"כ סיים לו שדה שייחדה לפירעון.

שביעית משמטת את השבועה

מקור הדין הוא כמשנה שביעית דף מה. ובגמ' [דף מט.] הביאו על זה דרשה שנא' וזה דבר השמיטה, אפילו דיבור משמטת. והרמב"ם הביא על זה את הפסוק לא יגוש מ"מ, לא לשלם ולא להשבע. 12

עיין ר"ן על הרי"ף [שבועות דף לב: בדפי הרי"ף] שביאר שהכוונה לשבועת מודה במקצת, והיינו שלפני זמן השמיטה הודה במקצת וכפר במקצת ונתחייב שבועה, ועברה עליו השמיטה, דחלק החוב שכפר בו אינו נשמט כמבואר [להלן הלכה ח] דמלוה כפרנית אינה משמטת. אך חלק ההודאה נשמט, ומתוך שהמזון של ההודאה שהוא שורש חיוב השבועה נשמט, הו"ל ככופר הכל וגם השבועה נשמטת.

האם שביעית משמטת שבועת עד אחד

א [מסתמת הגמ' והראשונים והרמב"ם משמע שגם שבועת עד אחד נשמטת, והיינו שאם תבעו לפני השמיטה וכפר, ובא עד אחד והעיד כדברי התובע ונתחייב שבועה להכחיש העד, ועברה השמיטה, נשמטה השבועה. וכן כתב בספר כפתור ופרח [ס' מט].

ב [ויש שלמדו מדברי הר"ן שהובא לעיל בסמוך ששבועת עד אחד אינה נשמטת, דרק לגבי שבועת מודה במקצת שייכת סברת הר"ן, שהואיל ונשמט המזון שהודה בו, נשמטה גם השבועה שבאה מחמתו.

קנין הלכה

מראי מקומות

שבועת היסת

בחידישי הר"י מיוגש [שבועות דף מח:] איתא דשביעית אינה משמטת שבועת היסת, דלא קרינא ביה לא יגוש. ובשו"ת הרדב"ז [ח"ד סוס"י אלף תקפה] כתב בפשיטות שגם שבועת היסת נשמטת, וכן כתב בספר מרכבת המשנה.

שבועת השומרים והשותפים

כתב הרמב"ם ששבועה זו אינה נשמטת משום שהממון עליו מתדיינים אינו בגדר הלואה אלא הוא פקדון, וכיון שאף אם היה מודה בחיובו לא היה חובו נשמט כיון שאין שביעית משמטת את הפקדון [כך לשון השו"ע חו"מ סי' סז ס"ד], כך אין השבועה על ממון זה נשמטת.

ובחידישי הר"י מיוגש [שבועות דף מח:] כתב טעם אחר, דכיון ששבועה זו באה על מענת ספק, לא קרינא ביה לא יגוש, דנגישה היא בטענת ודאי.

הלכה ח

מקור הדין הוא בירושלמי פ"י סוף הלכה א, עיי"ש שהובא בתחילה הדין שמעשה ב"ד אינו משמט [מובא ברמב"ם להלן הט"ו], ואח"כ איתא בירושלמי פשיטא דא מילתא מלוה שהיא נעשית כפרנית אינה משמטת, כפרנית שהיא נעשית מלוה משמטת. ונחלקו הראשונים בביאור המימרא הזו:

א [הרמב"ם והסמ"ג [מובא בהגהות מימוניות] מבארים, דמלוה שנעשית כפרנית היינו שכפר במלוה והגיעה השמיטה והוא בכפירתו, ולאחר השמיטה הודה או שבאו עדים, וזה אינו משמט הואיל ולא קרינא ביה לא יגוש, שהרי לא היה יכול להוציא ממנו את הממון, כן כתב התשב"ץ [ח"ב סי' צט] בביאור טעמו של הרמב"ם, וכן כתב הסמ"ע [ס"ק טז]. והראב"ד הקשה על הרמב"ם דאם מיירי שהוא עומד בכפירתו בזמן השמיטה, א"כ הוא מחוייב שבועת היסת, והשביעית משמטת את השבועה. [וכנראה סובר הראב"ד שבכח"ג שיש מענת ממון שיש עליה תביעת שבועה, משמטת השביעית הן את השבועה והן את הממון עליו קיימת הטענה].

ובישוב שיטת הרמב"ם נאמרו כמה אופנים:

- א. הב"י [סי' סז] הביא את דברי הר"ן בשבועות שהובאו לעיל [הלכה ז], ששביעית משמטת שבועת מודה במקצת משום שנשמט הממון של ההודאה, הא בשאר שבועות אין שביעית משמטת את השבועה ולא את הממון.
 - ב. הדרכי משה [אות ד] כתב דנראה דהרמב"ם מיירי במקרה שהנתבע כבר נשבע, שבזה מיקרי שהמלוה נעשתה כפרנית, [דקודם השבועה עדיין אינה כפרנית דאפשר שלא ישבע אלא יודה], ואה"נ דקודם שנשבע תשמט השבועה ועמה תביעת הממון. 13 והראב"ד בהשגות כתב בביאור הראשון במלוה שנעשית כפרנית כהד"מ, שכבר נשבע. [והרדב"ז והתומים והפאת השולחן מעמידים את הרמב"ם באופן שהמלוה פטר את הלואה משבועה, ולכן כפירתו כפירה ואינו משמט].
- דין כפרנית ונעשתה מלוה דמשמטת לא נתפרש להדיא ברמב"ם, אך נראה [וכ"כ הסמ"ג והגמ"י] שהכוונה שבתחילה כפר, ואולי אף נשבע, ואח"כ הודה או שבאו עדים, ורק אח"כ הגיעה שעת השמיטה, דמשעה שהודה חזרה להיות כשאר מלוה ושביעית משמטת.

ביאורים והערות

13. המהר"י קורקוס כתב בזה דברים שאינם מבוארים, עיי"ש שכתב דאין קושיא, דהא דמשמטת את השבועה היינו כשלא חזר והודה אחרי השמיטה, וגם לא באו עדים, משא"כ היכי שלבסוף הודה. ולכאורה מה בכך שלבסוף הודה סו"ס כבר נשמטה השבועה ועימה נשמט חוב הממון. וקצת נראה דכונתו לומר שרק השבועה נשמטה, אך החוב הממוני לא נשמט הואיל וכפר בו, ולכן אין הוא יכול להשביעו אחר השמיטה כיון שהשבועה נשמטה, אך אם הודה או שבאו עדים חייב לשלם כיון שהחוב עצמו לא נשמט.

קנין הלכה

מראי מקומות

ג. הר"ב"ז על הרמב"ם מעמיד באופן שכפר ועדיין לא חייבוהו שבועה, והגיעה השמיטה, שבכה"ג עומד בכפירתו בזמן השמיטה ואינה משמטת.

ב] הר"ש והרא"ש [פ"י מ"ב] מפרשים מלוח שנעשית כפרנית כהרמב"ם, שהואיל וכפר בו בזמן השמיטה אינה משמטת אף שהורה אחרי השמיטה.

ובביאור כפרנית שנעשית מלוח, כתבו הר"ש והרא"ש דמיירי שכפר ובאו עדים וחייבוהו ב"ד ממון, ואז הגיעה השמיטה, דכיון שהיבוהו ב"ד נעשה חוב גמור ומשמט. וכתב הרא"ש [וכן הר"ש בתירוץ שני] דמה שאמרו דמעשה ב"ד אינו משמט, היינו כשכתבו בית הדין את הפסק דזה הוי כגבוי, והכא מיירי כשפסקו בע"פ ועדיין לא כתבו את הפסק, דאז הוי כגבוי, דאז אינו נחשב עדיין כגבוי והוי כשאר מלוח ונשמט.

ג] הראב"ד בהשגות פירש בביאור השני, מלוח שנעשית כפרנית דאינה משמטת מיירי שכפר בו ובאו לב"ד, וחייבוהו וכתבו לו זכות שרשאי לטרוף מנכסי הלוח, וכנראה מעשה ב"ד זה חשיב כגבוי. וכפרנית שנעשית מלוח דמשמטת, מיירי שהאריך אותו והמתין עליו לרגלו [פירוש לחקור אחריו, מרכה"מ], דכיון שעשאו מלוח ה"ז משמט.

הלכה ז

מקור הדין הוא בגמ' מכות דף ג:, ועיי"ש ב' לשונות בגמ', ללישנא קמא המלוח את חבירו לעשר שנים משמט, וללישנא בתרא אינו משמט.

להלכה נחלקו הראשונים:

א] הרמב"ם, ר"ת [תוס' מכות דף ג: ד"ה איכא] והרא"ש פסקו כלישנא בתרא דאינו משמט.

במעם הא דפסקו כלישנא בתרא, כתב ר"ת בתוס' דהוא משום שסתם המושג במכות [דף ג.] מוכיחה בפשטות שהמלוח לעשר שנים אינו משמט, דלפי לישנא קמא צריך לדחוק ולהעמיד המושג במלוח על המשכון או במוסר שטרותיו לב"ד]. ומהר"י קורקוס הוסיף עוד דגם בעלמא לישנא בתרא עיקר.

והרא"ש [פ"ק מכות ס' ג] כתב דאכן הוי ספק כאיזה לשון לפסוק, ומתייחס הרא"ש לספק זה כספק איסור, ולא כספק ממון שהוא קולא לנתבע. וכתב הרא"ש דכיון ששביעית בזה"ז היא מדרבנן, לכן אמרינן ספק מצוה דרבנן של השמטת החוב לקולא ופטור מלשמט. [וראה בהערה-תוספת עיון בדין ספיקות במצוה שמיטה].¹⁴

❦ ביאורים והערות ❦

14. תוספת עיון

דין ספיקות במצוה השמיטה

בגמ' [מכות דף ג.] נחלקו תרי לישני במלוח את חבירו לעשר שנים אם שביעית משמטת, ללישנא קמא שביעית משמטת, וללישנא בתרא אין שביעית משמטת.

ופסק הרא"ש דכיון ששביעית בזה"ז מדרבנן לכן אזלינן לקולא שאין שביעית משמטת [והביא שכן פסק הרמב"ם].

זכנה"ג [הגז"ס סי' סו אות כח] כתב דלא מסתבר שטעמו של הרמב"ם כהרא"ש דאזלינן צמר שורש הדין שהוא מנזם שמיטה דרבנן וספק דרבנן לקולא, שהרי זהו ענין [פ"ח ה"ד] הציא הרמב"ם ליוזם שיש בהם ספק אם קנסו חממים על האדון לשמור את עצמו, וכתב הרמב"ם דכיון שהוא ספק, אם תפס העבד כדי דמיו מן האדון לא מפיקין מיניה, ולא אמרו צוה דספיקא דרבנן לקולא.

והקשה הב"י הרי זה ספק ממון וצריך להיות לקולא לנתבע, ששביעית תשמט. וכתב דכיון דעיקר הנידון אינו אם הלוח חייב לשלם או אינו חייב, אלא הנידון הוא אם המצוה והאיסור נוהגים או אינם נוהגים, הוי ספק דרבנן ולקולא.

[לכאורה כוונתו שדיני הממון נובעים מהמצוה, ולכן ההכרעה על פטור מהמצוה מכריעה ממילא שהלוח חייב לשלם].

קנין הלכה

מראי מקומות

[ב] ריב"א, רבינו אליהו [מובאים ברא"ש שם] והרמ"ה [מובא בטור] פסקו כל"ק דמשמט.

להלכה: בשו"ע הובאה רק דעת הרמב"ם והרא"ש דאינו משמט.

האם חוב זה נשמט בשמיטה הבאה

כתב רבינו בחיי [דברים פט"ו פסוק ב] שבשמיטה הבאה נשמט החוב הזה, שהרי בהגיע השמיטה הבאה הוא רשאי לנוגשו. והמאירי [מכות דף ג:] הביא י"א דאין משמט אף בשמיטת הבאות, וצ"ב.

סתם הלואה שלושים יום

בגמ' [מכות דף ג:] תנא המלוה את חברו סתם אינו רשאי לתובעו פחות משלושים יום, סבר רבנ"ח קמיה דרב למומר ה"מ במלוה בשטר ולא עביד איניש דטרח דכתב שטר בציר מתלתין יומין, אבל מלוה ע"פ לא, א"ל רב הכי אמר הכיבי אחד המלוה בשטר ואחד המלוה בע"פ. ובהמשך הגמרא הביאו לזה פסוק שנא' קרבה שנת השבע שנת השמיטה וכו' יש לך שמיטה אחרת וכו'.

ודנו הפוסקים כמי שהלוח לחבירו בתוך ל' יום לשמיטה בלי לקבוע זמן לפירעון, האם דינו כמלוה את חברו לעשר שנים שאינו משמט. ועיין ב"ח [סי' סז אות יג] שכתב דכיון שלא קצבו זמן מסויים ה"ז משמט, דקרינא ביה לא יגוש, והביא ראיה מהמשנה דשוחט את הפרה [לעיל הלכה ה] שאם נתעברה השנה משמט אף שלא עברו ל' יום על החוב הזה.

גם התומים [ס"ק טז] הסכים לדינא לדברי הב"ח.

והאחרונים הביאו שבספר אור זרוע [פסקי ע"ז סי' קכג] ובחידושים המיוחסים לר"ן [שבת דף קמח:] מפורש שגם סתם הלואה ל' יום היא כמלוה לעשר שנים ואינו משמט. 15 אך לכאורה סתימת הרמב"ם ושאר ראשונים משמע שסתם הלואה אינו דומה לקביעת זמן.

ובספר דבר אברהם [ח"א סי' לב] דן לומר שלגבי מלוה בשטר כו"ע מודו שאינו משמט, שהרי לגבי מלוה בשטר יש גם סברא ולא טרח איניש למיכתב שטרא בציר מתלתין יומין, ולכן לכו"ע הוא כקובע לו זמן.

ביאורים והערות

והרי"ף לא הביאו, וכנראה פסק כל"ק דשביעית משמטת, וכתב הב"י הטעם דכיון שיש בספק זה נפק"מ לענין ממונא, לכן אמרינן שיהא קולא לנתבע.

אמנם גם הרמב"ן והריטב"א [מכות דף ג:] כתבו כסברת הרא"ש, דכיון ששביעית בזה"ז דרבנן אזלינן לקולא לתובע ומותר לנוגשו ולתובעו. 15. ולכאורה כן מוכח גם מהר"ש [פ"י מ"ב] שהקשה על המשנה של השוחט את הפרה, דגם למאן דס"ל הלואה יו"ט ניתנה להתבע [שבת דף קמח:], מ"מ ביו"ט עצמו בודאי אסור לתובעו וניהוי כמלוה לעשר שנים שאינו משמט, וחזינן שאפילו עיכוב צדדי האוסר על המלוה לתבוע את החוב, כגון התם שאסור לתבוע מחמת שהוא יו"ט, גורם לכך שייחשב מלוה לעשר שנים, כ"ש הא דסתם הלואה ל' יום ייחשב כקובע זמן.

מי שהלוח לחבירו וקבעו ביניהם שאין זמן מסויים לפירעון, אלא שמשעה שהמלוה יתבע את החוב צריך הלוח לפרוע בתוך זמן מסויים, כגון בתוך שבוע או שבועיים, דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל [ספר שמיטת כספים כהלכתה, שביבי אש סי' יח] דשביעית משמטת חוב זה, ולא אמרינן דמתוך שלא תבעו בתוך השבוע שלפני ראש השנה ה"ז כמלוה את חברו לעשר שנים, והטעם משום דסובר דאין זו קביעות זמן גמורה, ומסתבר שאם יש ללוח אפשרות לפרוע בקל בתוך אותם שבועיים והמלוה זקוק לכסף צריך הוא לפרוע, ולכן כתב דמסתבר דמי לסתם הלואה שלושים יום שכתבו הב"ח והתומים שמשמטת.

קנין הלכה

מראי מקומות

התנה עמו שלא יתבענו

מקור הדין הוא בירושלמי פ"י ה"א, וכתב מהר"י קורקוס הטעם דאף שאינו יכול לתובעו ולנוגשו, מ"מ עצם החוב קיים והוא מוטל על הלזה, והוא חייב לפרוע בכל עת לצאת ידי שמים. ועוד שאם יתפוס המלוה בשל הלזה לא יוציאו מידו, לכן קרינן ביה לא יגוש.

אמנם צ"ע, וכן הקשה התומים, מאי שנא מהלואות יו"ט שלדעת רב יוסף דלא ניתנה להתבע אינה משמטת, כמבואר בגמ' [שבת דף קמח:], ופרש"י והרמב"ן שרק בב"ד אינו יכול לתובעו, והרמב"ן הוסיף שאם יתפוס לא יוציאו ממנו, ואפ"ה אינה משמטת. ואולי הרמב"ם פירש בגמ' [שבת שם] דלא כרש"י ורמב"ן ולא כר"ח, דלפי רב יוסף שהלואות יו"ט לא ניתנה להתבע הלזה פטור מלשלם.

ובספר התרומות [שער מה ס"ח] כתב על דברי הרמב"ם דלא ברירא לו דין זה. והטור והשו"ע השמיטו דין זה, וכתב הפאת השולחן [ס"ק מו] שזה משום שיטת סה"ת.

עוד כתב בספר התרומות שאם התנה עמו בזמן ההלואה שלא יתבענו לעולם, אפשר שגם הרמב"ם מודה דאינו משמט, שאין זה בגדר חוב.

הלכה י

מקור הדין בגמרא מכות דף ג:, והביאור הוא דכאשר אומר על מנת שלא תשמיטני שביעית הרי זה כאומר על מנת שלא יחול דין שביעית על ההלואה, ואין זה בידיו, דבעל כרחו חלים דיני שביעית על ההלואה, כך פירש הרשב"ם בתוס' [שם ד"ה על]. אבל כשאמר על מנת שלא תשמיטני בשביעית, אין התנאי על השביעית אלא על הלזה, שלא ישמיטנו בשביעית, וזה הוי דבר שבממון ותנאו קיים.

וכתב הרמב"ם דכל תנאי שבממון קיים, ונמצא זה חייב את עצמו בממון שלא חייבתו התורה שהוא חייב. ונחלקו האחרונים בביאור דברי הרמב"ם:

[א] התומים [אורים ס"ק יט] והקצות החושן [ס"ק ח] נקטו שהחוב עצמו נשמט, אלא שהלזה מתחייב התחייבות חדשה.¹⁶ והקשו האחרונים דא"כ תשמיט השביעית גם את ההתחייבות הזו. ואמרו בזה כמה תירוצים: **צ**ספר ישועות ישראל ובכתבי הגר"ח הלוי על הש"ס [כתובות דף פג.] תירצו ששביעית משמטת רק מלוה, והתחייבות אינה בכלל מלוה.

בספר קהילות יעקב [מכות ס' ג] כתב דהתחייבות זו היא לפרוע אחר השמיטה, והוי כמלוה את חבירו לעשר שנים שאינו משמט.

[ב] החזון איש [ליקוטים לחו"מ ס' יב ס"ק טו] כתב שאין זו התחייבות חדשה אלא הלזה מוחל על זכותו, דשמיטת כספים היא זכותו של הלזה ובידו למחול על הזכות הזו.¹⁷

ביאורים והערות

16. ולכן כתב הקצות החושן שאם המלוה מכר את שטרו לאחר, אין ההתחייבות של הלזה כלולה במכירה זו, ולכן לא טענינן ללוקח שמא התנה שלא ישמיטנו הלזה בשביעית.

17. ובספר דרך אמונה [ציון ההלכה אות קי] כתב דכך מבואר ברבינו בחיי על התורה פרשת ראה.

קנין הלכה

מראי מקומות

בישוב הקושיא למה תיקן הלל פרוזבול ולא תיקן שיעשה תנאי שלא ישמיטנו

הראשונים [רמב"ן ור"ן (גיטין דף לו), ריטב"א (מכות דף ג:)] הקשו למה הוצרך הלל לתקן פרוזבול, והרי יש עצה לתקן שיעשו תנאי שלא ישמיטנו בשביעית. ותירצו:

אא כל אחד זכור להתנות בן בשעת ההלואה.

עוד שתשתכח תורת שביעית, משא"כ פרוזבול שהוא זכר לשביעית דאוושא מילתא כשבאין כולן לעשות פרוזבול.

הריטב"א כתב עוד שאינו רוצה להראות כאילו נתייאש מלגבות את החוב בזמנו.

ובספר בכור שור למסכת מכות [הובא בפת"ש ס"ק ב] כתב, שאם יבוא המלוה להתנות תנאי זה והלוה לא יסכים, ואז לא ירצה המלוה להלוותו, נמצא שהמלוה עבר בלאו השומר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, שלא הלוה לו משום מצות השמיטה¹⁸.

הלכה יא

הקפת החנות

המקור להא דהקפת החנות אינה משמטת הוא במשנה פ"י מ"א.

ונחלקו הראשונים בטעם הדין:

א] הרמב"ם [פיהמ"ש] כתב שאין דרך לתבוע את הקפת החנות בכל פעם אלא רק כשמצטבר סכום גדול יותר, ולכן כל זמן שלא זקפו במלוה אין חוב זה עומד עתה לפירעון ולא קרינא ביה לא יגוש.

ב] תוס' ור"ן [כתובות דף נה. ותוס' גיטין דף יח. ד"ה מאימתי], וכן הר"י בן מלכי צדק [משנה ב] והגר"א [שנות אליהו] כתבו דהטעם שאין משמט אלא מלוה, והקפת החנות אינה מלוה.

זקיפה במלוה

במשנה איתא שאם זקפו במלוה ה"ז נשמט. ונאמרו בענין זקיפה במלוה כמה אופנים:

א] בגמ' [גיטין דף יח.] אמרו לגבי אונס קנס ופיתוי, מאימתי נזקפין במלוה משעת העמדה בדין, והובא להלן ברמב"ם [הלכה יב], עיי"ש¹⁹.

ב] הרא"ש [במשנה שביעית וכן בפרק השולח סי' יז] כתב דמשעה שקבע זמן לפירעון מיקרי זקפו במלוה, וכן הובא ברמ"א [סעיף יד]²⁰.

ביאורים והערות

18. ובשו"ת חתם סופר [ח"מ סי' קיג] משמע דאף כשהלוה מסכים לתנאי זה עובר באיסור הנ"ל, ומדברי הראשונים שהקשו למה תיקן הלל פרוזבול, מבואר דס"ל שהעושה תנאי כזה אינו עובר [עכ"פ כשהלוה מסכים לתנאי].

תנאי ביובל

לענין המוכר שדה ביובל ועשה תנאי שלא ישמיטנו ביובל, כתבו הרמב"ן והריטב"א [במכות], והרשב"א והר"ן [ב"מ דף מט] שאין תנאי מועיל, דיובל הוא אפקעתא דמלכא, דרחמנא אמר כי לי הארץ.

19. כתב בשו"ת מהרי"ט [ח"ב ח"מ סי' קיד] שהעמדה בדין נחשבת כזקיפה רק לגבי קנסות, דמכח ההעמדה בדין אינו יכול להודות ולהפטר, וא"כ ההעמדה בדין הופכת את הקנס למלוה, ולגבי כתובה, שמכח ההעמדה בדין יכולה לגבותה מעתה בלי להוציא עמה גט, וא"כ מטרת התביעה היא גם להפוך זאת לחוב רגיל, אבל בהקפת החנות ושכר שכיר וגזילות וכיו"ב, אין השביעית משמטת אף אם העמידו בדין, דכל מטרת התביעה אינה אלא לגבות את מה שחייב לו, ולא לשנות את גדר החוב.

אמנם הב"י, והסמ"ע [ס"ק כז] כתבו שהעמדה בדין נחשבת כזקיפה גם לגבי הקפת החנות, וכן משמע ביש"ש [פ"ד גיטין סי' מה].

20. וכתב בשו"ת אור גדול החדשות [סימן טו] דהא דקביעת זמן הוא כזקיפה היינו באופן שמתחילה לא קבעו זמן, או שקבעו זמן יותר

קנין הלכה

מראי מקומות

ג] המרדכי [שבועות סי' תשפ] הובא ברמ"א [שם] בתור יש אומרים כתב, דמשעה שכתב בפנקסו כל החשבון ביחד מיקרי זקיפה. ד] רש"י והנ"י [ב"מ דף עב. ד"ה זקפן] כתבו [לענין ישראל שלוח ברבית מגוי וזקף עליו את הקרן והרבית במלוה ואח"כ נתגיייר הגוי], דחישב עמו את הרבית וזקף עליו הכל יחד במלוה וכתב לו שטר עליהם כך וכך אני חייב לפלוני. ובספר כנה"ג [חו"מ סי' סז הגהת ב"י אות לה] ציין ללשונות רש"י והנ"י האלו לענין שמיטת כספים.²¹

גדר ענין הזקיפה

א. עיין רש"י ב"מ [דף עב. ד"ה וזקפן] שכתב שע"י הזקיפה הוי החוב כגבוי,²² וכן כתב הרשב"א [שם] בשם י"א, דזקיפה כפירעון וכאילו יש כאן הלואה חדשה. וכעין זה כתב הריב"ש [סי' שמב] שע"י הזקיפה נפקע השעבוד הקודם והל שעבוד חדש. ולהסוברים שצריך לזה כתיבת שטר חדש, א"ש כיצד הל החוב החדש.

ב. בספר קובץ שיעורים להגר"א וסרמן זצ"ל [ח"ב מסכת ב"מ אות כו] הביא בשם הגר"ח מכריסק זצ"ל שענין הזקיפה הוא שהמוכר מלוה לקונה את החוב שהוא חייב לו, והיינו כיון שיש למוכר אצל הקונה ממון, הרי הוא מלוה לו את הממון הזה,²³ ובהלואה זו נמחק שם הקפת החנות מן החוב הזה, והוא הפך להיות כחוב בעלמא וכשאר מלוה, ולכן שביעית משמטתו. ועכ"פ יסוד ענין הזקיפה במלוה הוא שנמחק מהחוב שמו הקודם והוא הפך להיות כחוב בעלמא, לכן שביעית משמטתו גם להראשונים הסוברים דבעינן מלוה.

שכר שכיר אינו משמט

לדעת הראשונים שכתבו גבי הקפת החנות שרק מלוה משמט, א"ש דשכר שכיר נמו אינו מלוה ולכן אינו משמט. ולדעת הרמב"ם שכתב טעם מיוחד בהקפת החנות, כתב הכסף משנה דה"נ צ"ל גבי שכר שכיר, דמיירי באופן שלא היה הדרך לפורעו מיד אלא רק כשמצמבר סכום מסוים.

הלכה יב

מקור הדין שאין קנסות של אוגס ומפתה נשמטים, הוא במשנה פ"י מ"ב. ומקור הא דמשעת העמדה בדין נשמטים הוא בבב"א גיטין דף יח.

גם לענין קנסות אלו נחלקו הראשונים כפי שנחלקו בהלכות הקודמות בהקפת החנות ושכר שכיר:

א] לפי רוב הראשונים הטעם דאין קנסות אלו נשמטים הוא משום שאין כאן מלוה. [ולפי"ז לא רק הקנס אינו נשמט, אלא ה"ה תשלומי בושט ופגם שהם ממון ולא קנס, וכן כל תשלומי נזק אינם נשמטים].

ב] ולפי הרמב"ם ששמיטה משמטת גם חובות שאינם בגדר הלואה, צ"ל שיש כאן דין מיוחד בקנסות, ואכן הרמב"ם בפיהמ"ש כתב וז"ל "הקנסות שחייב הכתוב לאוגס וכו' אינם חובות כשאר החובות אלא הם חיובים שחלים על אותו אדם, ואינו נפטר

ביאורים והערות

מוקדם ועכשיו קבעו זמן אחר, אבל קביעות זמן שהיתה משעת המכר או השכירות אינה בגדר זקיפה במלוה להפקיע שם הקפת החנות מהחוב וליתן לו שם מלוה.

21. בספר אבי עזרי [הלכות גזילה] כתב דאין להביא ראיה מדברי רש"י בב"מ [דף עב.], דהתם שאני שבא לזקוף גם את הרבית שעדיין לא נתרבתה.

22. בגיטין [דף יח.] כתב רש"י [ד"ה ותזקוף] לענין דין שמיטת כספים בכתובה, שעל ידי הזקיפה נפקא לה משם כתובה ומעשה ב"ד שאינם משמטין, וחל עליה שם שטר חוב בעלמא, עכ"ל.

23. עיין בשו"ת משנת ר' אהרן להגר"א קוטלד זצ"ל [ח"ב סי' עב] שהאריך בגדר זה של הלואה החוב.

קנין הלכה

מראי מקומות

מהם אלא בפריעת מה שהטיל עליו הכתוב לפרוע". ולכאורה הכוונה דקנסות אלו הן עונש וכפרה ולכן אין שביעית משממתן.²⁴ ג] הרא"ש [משנה פ"י מ"ב] כתב דכל זמן שלא עמד בדין לאו ממונ הוא, דאי מודה בה מיפטר ולא קרינא ביה לא יגוש, ולכן אינם נשמטים, משא"כ משעמד בדין ממונא הוא. ומה שכתב הרמב"ם שמשעה שעמד בדין נוקף במלוה, מקורו בברייתא [גיטין דף יח.].

ועיי"ש ברש"י [ד"ה מאימתי] שכתב וז"ל כלומר מאימתי הוי כוקיפה, והיינו דההעמדה בדין אינה ממש זקיפת החוב במלוה אלא דינה כוקיפה.

והוסיף הרא"ש [במשנה שביעית הנ"ל] דמשעת העמדה בדין נפיק משם קנס, [דאי מודה בו מיפטר ולא קרינא ביה לא יגוש], והו"ל ממונא ומשמט.

ולא נתפרש להדיא אם סגי בעצם תביעתו לב"ד, או שהכוונה לפסק דין. [דמצינו בגמ' לשון העמדה בדין שהכוונה בה לפסק דין, בכתובות (פרק נערה דף מא:)] לענין נערה שנתפתתה ועמדה בדין ואח"כ מת האב או שבגרה, עיי"ש [פ"ד גיטין סי' מה] משמע שהכוונה לפסק דין ולא סגי בתביעה לדין.

הלכה יג

מקור הדין שחוב כתובה אינו משמט הוא בברייתא גיטין דף יח.

והנה כל זמן שהאשה נשואה לבעלה פשוט דאינה משמטת, דהא לא ניתנה כתובה לגבות מחיים, אלא אם נתאלמנה או נתגרשה, והחידוש שבתלכה זו הוא דאף אחר שנתאלמנה או נתגרשה עדיין אינה משמטת, ומצינו בזה כמה טעמים:

א. מלשון רש"י [גיטין שם ד"ה ותוקף] מכואר דכל זמן ששם כתובה ושם מעשה ב"ד עליה אינה משמטת. גם הטור

[אה"ע סי' קא] כתב הטעם משום דהוי מעשה ב"ד, ולא נתפרש למה מעשה ב"ד אינו משמט²⁵

ובשמט"ק [כתובות דף נה.]. הביא בשם הר"י מיגש שהטעם הוא משום שאין זה חוב שהטיל הוא על עצמו, אלא הדין הוא שהטילו עליו. ויתכן שטעם זה מהני גם להרמב"ם דס"ל דגם חוב שאינו מחמת הלואה משמט, דמ"מ בעינין חוב שהוא גרם לו ולא חוב שהוטל עליו מן הדין.

ב. להסוברים דרק הלואה נשמטת, כתובה אינה כמלוה, עיי' תוס' כתובות [דף נה. ד"ה ולשביעית] ור"ן [שם דף כב. ברפי הרי"ף ד"ה ולשביעית].

ג. תוס' רי"ד [גיטין דף יח. וכן הוא בפסקי הרי"ד שם] כתב דהטעם הוא משום שברוך כלל אין אלמנה ממחרת לגבות כתובתה, דאינה רוצה לאבד את המזונות שיש לה כל זמן שלא גבתה הכתובה, ולכן לא קרינא ביה לא יגוש. [אמנם טעם זה מספיק רק לאלמנה ולא לגרושה שבלאו הכי אין לה מזונות, והרמב"ם כתב הלכה זו בגרושה, ובטוש"ע [אה"ע סי' קא ס"א] הובא דין זה באלמנה].

ביאורים והערות

24. והכ"מ כתב שלא ירד לסוף חילוקו של הרמב"ם, דהא כל החובות אדם חייב לפרועם ואפ"ה שביעית משמטתן. וכתב וז"ל ואפשר לומר שמאחר שכתובים בתורה הוו כגבויים או כמסורים ביד ב"ד.

25. ואין להביא ראיה מלקמן [הט"ו] דמעשה ב"ד אינו משמט, דהתם מיירי שכתבו פסק דין והו"ל כגבוי, משא"כ הכא. [וכן מוכח מזה שאם העמידה בדין לגבות הכתובה משמטת, ואם מעשה ב"ד כגבוי כבר מתחילה א"כ כ"ש שכאשר החלה לתבוע כתובתה שלא תשמט דהו"ל טפי כגבוי], וכן כתב בשו"ת אבני נזר [חור"מ סי' קלג] דכתובה לא חשיבא כגבוי.

קנין הלכה

מראי מקומות

ומבואר בכרייתא [גיטין דף יח.] רבנ' אופנים הכתובה נשמטת:

- א. פגמה, והיינו שנפרעה קצת מכתובתה, וכתב רש"י [ד"ה משתפגום] הטעם משום דגלי אדעתא שעומדת ליגוש ולפרוע.
- ב. זקפה, גם זקופה במלוה מהני, ועיין לעיל [ה"א] מאי זקופה במלוה. והטעם לזקופה נתבאר ברש"י, דנפקא משום כתובה ומעשה ב"ד שאינו משמט, וחל עליה שם שטר חוב.
- ג. העמדה בדין, הרי היא כזקופה, וצ"ל כנ"ל דמעתי חל ע"ז שם של חוב בעלמא.

האם שביעית משמטת התחייבות

עיין תוס' כתובות [דף נה. ד"ה ולשביעית] ובר"ן [על הרי"ף שם דף כב בדפי הרי"ף] שכתבו דכיון ששביעית אינה משמטת אלא מלוה, לכן אינה משמטת התחייבות שקיבל אדם על עצמו, אם לא היתה מכח הלואה. אמנם לפי הרמב"ם הסובר דשביעית משמטת גם חוב של מכירה ושכירות, מסתבר שמשמטת גם התחייבות. וכן מוכח מרש"י [כתובות דף נה.] שכתב דאי לאו דתוספת כתובה ככתובה, היתה שביעית משמטת את ההתחייבות של תוספת הכתובה.

התחייבות הבעל על הנדוניא

לגבי התחייבות הבעל על הנדוניא שהכניסה לו אשתו אם היא ככתובה ואינה נשמטת, או דהווי כשאר התחייבות ונשמטת [לדעת הרמב"ם שא"צ דוקא מלוה], בתשובות הרמב"ם [סי' רלג] מבואר שדינה ככתובה ואינה נשמטת אלא בשעה שזקופה במלוה. ובספר כפתור ופרח [פרק כט] הביא בזה ב' שיטות.

הלכה יד

מקור הדין שהמלוה על המשכון אינו משמט הוא במשנה פ"י מ"ב. והובא דין זה בגיטין [דף לו.], ואמרו ע"ז בגמ' שדין המשכון אינו נובע מזה שהמלוה תפוס בחפציו של הלוח ואינו צריך לנוגשו ולתובעו, אלא משום דקני ליה מדר' יצחק, דכע"ח קונה משכון. ופירש"י דמתוך שהמשכון קנוי לו ואם אבד חייב באחריותו, לכן הוי כגבוי ואינו נשמט.

משכון בשעת הלואתו

כתבו תוס' גיטין [דף לו: ד"ה שאני] שעיקר דברי ר' יצחק שבע"ח קונה משכון הם במשכון שלא בשעת הלואתו, אלא הגיע זמן הפירעון ונטלו לגוביינא, אבל במשכון בשעת הלואתו אין בע"ח קונה כמבואר בגמ' [ב"מ דף פב. ושבועות דף מד.], ואילו לגבי שביעית משמע שאף במשכון בשעת הלואתו אינו משמט, דכן משמע מהלשון של המשנה הלוהו על המשכון. וכתבו תוס' דמ"מ, מתוך שבשלא בשעת הלואתו קונה מדר' יצחק, בשעת הלואתו נמי אלים שעבודיה וקרינן ביה ולא של אחיך בידך. ²⁶

והרמב"ן במלחמות לא קיבל תירוץ זה של תוס'.

מלוה שתפס חפץ של הלוח מעצמו

במאירי [גיטין דף לו.] מבואר שאם המלוה תפס מחפציו הלוח לשם משכון, ה"ז כמשכון ואינו משמט. ועיין קצות החושן [ס"ק ה] שהביא כן בשם הגידולי תרומה [שער מה ס"י].

26. והש"ך [סי עב סק"ט] כתב דכיון שעומדת להגיע השמיטה, לכן גם את המשכון שנטל בשעת הלואתו לזכרון דברים בעלמא מתכין עכשיו לקנותו לגוביינא, וה"ז נהפך להיות כמשכון שלא בשעת הלואתו.

קנין הלכה

מראי מקומות

והתומים תמה עליו, דהא בגמ' מבואר שדין משכון גובע מקנין שיש למלוה במשכון, ומגלן שאם תפס שלא מרצון הלוה אמרינן בזה דקונה משכון. וכתב הקצוה"ח דמוכח בן ברמב"ם שכתב [פ"ג מלוה ה"ה] שגם במשכון שתפס המלוה בעצמו נאמר הדין להחזיר כסות לילה בלילה וכו', וא"כ גם ע"ז נאמרו דברי ר' יצחק דאם אינו קונה צדקה מגין.

משכון שנלקח לזכרון דברים בעלמא

בגמ' שבועות [דף מד:]: מבואר דאם יהא מלוה שיקח משכון שלא בתורת תפיסה על החוב כלל, ולא לחוק שעבודו רק לזכרון דברים בעלמא, הרי זה משמט.

משכון קרקע

הלוהו על הקרקע אין בזה דין בע"ח קונה משכון, אלא זה דין משכנתא המבואר בגמ' [ב"מ דף סז:]: דבאתרא דמסלקי הו"ל כשאר הלוואה ושביעית משמטתו, ורק באתרא דלא מסלקי אין השביעית משמטת. בגמ' ב"מ [דף קטו.]: מבואר שגם משכון שצריך להחזירו מדי יום או מדי לילה ללוה [כסות יום או כסות לילה] נאמר בו הדין דאינו משמט, דהקשו בגמ' דוכי מאחר שמהזירין למה ממשכנין מעיקרא, והשיבו שלא תהא שביעית משמטתו.

משכון שאינו שווה פנגד כל החוב

הראשונים נחלקו במקרה שסך החוב יתר על שווי המשכון:

- א. הרמב"ם כתב [בהלכה זו] שמה שעודף החוב על המשכון נשמט, והטעם משום שאינו כגבוי וצריך לנוגשו ולתובעו, וכן כתב הר"ן בגיטין [דף לו.].
 - ב. הר"ש והרא"ש [משנה שם, ופ"ד גיטין סימן יז] כתבו דכל החוב אינו נשמט, וצ"ע לירושלמי [פ"י שביעית ה"ב] דאמר שמואל דאפילו הלוהו על המחט, והוסיף דזה כרשב"ג בברייתא [שבועות דף מד:].
- ועיין כ"מ שכתב דהרמב"ם נקט להלכה כאוקימתא האחרונה שבגמ' שבועות [דף מד:], שרשב"ג אמר דרק כנגד המשכון אינו משמט, ורבי נקט שגם כנגד המשכון משמט כיון שלא נמלו אלא לזכרון דברים בעלמא. ולענין מה שהביאו הר"ש והרא"ש מהירושלמי, כתב הכ"מ שהרמב"ם סובר דשמואל לשיטתו שסובר דאם הלוה אלף זוז על קתא דמגלא, אבד קתא דמגלא אבדו אלפא זוזי. והרמב"ם [רי"ש פ"י שכירות] פסק דלא כשמואל בזה.
- ובשו"ע [סעיף יד] הובאה דעת הרמב"ם והר"ן בסתמא, ודעת הר"ש והרא"ש כיש מי שאומר.

הלכה זו

המוסר שטרותיו לבית דין

מקור הדין הוא במשנה פ"י מ"ב, הובאה גם בגמ' גיטין [דף לו:]: ובגמ' מכות [דף ג:]:, ונחלקו הראשונים בדין זה:

- א. שיטת תוס' [מכות דף ג: ד"ה המוסר] והריטב"א והר"ן [גיטין דף לו:]: וכן משמעות הרמב"ם בהלכה זו, וספר התרומות [שהביאו דין זה בין שאר הדינים של מלוה לעשר שנים וקנסות ומשכון], שמן התורה אינו משמט. וכן איתא בירושלמי [פ"י סוף ה"א] ואשר יהא לך את אחיך פרט למוסר שטרותיו לב"ד, וכן הוא בספרי פרשת ראה.

וכתב הרמב"ם שמוסר את השטרות לב"ד ואומר להם אתם גבו לי חובי.

ביאורים והערות

27. א. ויש לזה סמך בספרי [פרשת ראה] שאמרו "ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך" פרט למוסר שטרותיו לבית דין, מכאן אמרו הלל התקין פרוזבול. ומהר"י קורקוס כתב ליישב דעת הרמב"ם וסיעתו הסוברים שמסירת שטרות היא מן התורה, שאם מוסר את השטרות בפועל לבית הדין ה"ז מועיל מן התורה, ותקנת פרוזבול היא דסגי בזה שאומר שמוסר את השטרות לב"ד.

קנין הלכה

מראי מקומות

ב. שיטת רש"י [מכות דף ג:] והרמב"ן [גיטין דף לו.] דענין מסירת השטרות לב"ד הוא מדרבנן, וזהו הפרובול שתיקן הלל²⁷.

האם צריך להקנות את השטרות לבית הדין

בספר ספרי דבי רב [לרבי דוד פרו, על הספרי] כתב שצריך להקנות את השטרות לבית הדין בכתיבה ומסירה. אמנם מלשונות הרמב"ם ושאר ראשונים לא משמע שמקנה להם את השטר, אלא רק ממנה אותם לגבות את החובות עבורו, ולכן לא הוא נוגשו אלא בית הדין.

ועיין בשו"ת המבי"ט [ח"א סי' א] דמשמע שאף אם מסר את השטרות לבית הדין ללא קשר למצות השמיטה, אלא ביקש מהם לגבות את החובות עבורו, ג"כ מהני שלא יישמט החוב.

שטרות שנמסרו לבית הדין בתורת השלשה ופקדון בעלמא, אין זה כמוסר שטרותיו לב"ד ושביעית משממתן, כ"כ בשו"ת הרא"ש [כלל פו סי' טו].

איזה ב"ד מועיל לזה

כתב בספר התרומות דסגי במוסרן לשלשה הדיוטות. והמנחת חינוך [מצוה תעז] פירש בדבריו דסגי בהדיוטות ממש דלא גמירי, אף דפסולים לדון, וכתב דא"כ אפשר שגם קרובים יהיו כשרים לזה. אמנם בספר דרך אמונה כתב דמסתבר שלא התכוין הסה"ת אלא לומר דלא בעינן מומחים, ולא ב"ד חשוב שבדור, אך פשוט שצריך ב"ד כשר, שיהיה אחד מהם גמיר וסביר ושנים האחרים גמירי אף דלא סבירי.

מסירה לאדם שאינו ב"ד

משמעות הדין דדוקא מסירה לב"ד מהניא, שהם כופין את הלוח לשלם מכח ב"ד, אך לא מועיל מסירת החובות לאדם בעלמא, שאינו אלא שלוחו של המלוה.

ב"ד שפסקו את הדין

המקור לדין ב"ד שפסקו את הדין הוא במשנה פ"י מ"ב, וכתב הרמב"ם דמיירי שכתבו את פסק הדין. וכן כתבו הר"ש והרא"ש [במשנה] דפסק דין בלי כתיבה אכתי משמט, [וביאר בזה את הדין שכפרנית ונעשתה מלוה ה"ז משמט], ורק אם כתבו את פסק הדין אז אינו משמט.

בטעם הדין כתב הרמב"ם שהוא משום שהרי זה כגבוי וכאילו כבר בא לידו ואינו כמלוה²⁸.

אם קיבלו הצדדים עליהם אדם יחיד שאינו גמיר וסביר, כתב מהרש"ך [שו"ת ח"א סי' י] שאין פסקיו בגדר מעשה ב"ד, וה"ז משמט.

ביאורים והערות

ובתוס' [גיטין דף לו. ד"ה מין] נקטו שמסירת שטרות מועילה מן התורה, ופרובול הוא מסירת שטרות גמורה וגם הוא מועיל מה"ת, ומה שהתקין הלל הוא שהנהיג לעשות מסירת שטרות.

28. א. ואין זה ענין למה שאמרו כתובה כמעשה ב"ד דמי, דאדרבה כתובה משמטת אם פגמה או העמידה בדין כמבואר לעיל [היי"ג].

שאלות לחזרה

על החומר הנלמד בחודש תמוז תשע"ה הלכות שמיטה

מיוסדות על הרמב"ם, הכס"מ ומהר"י קורקוס

פרק ט הלכה א-ג

- א. (1) פרט שיטות הראשונים האם שביעית בזמן הזה מדאורייתא או מדבנן?
(2) האם יש שיטה ששמיטה אינה נוהגת כלל בזמן הזה?
(3) האם שמיטת כספים בזמן הזה היא מדאורייתא או מדרבנן, בארץ ובחו"ל, ומה הטעם?
(4) דרש רבי עה"פ וזה דבר השמיטה שמוט, בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים. איך ביארו הראשונים מהי שמיטת קרקע ומהי שמיטת כספים?

הלכה ד

- ב. אימתי שביעית משמטת בתחילתה או בסופה, ומנלן?

הלכה ה

- ג. (1) באר פלוגתת רבי יהודה ורבנן בהקפת החנות, האם משמטת?
(2) שחיטת הפרה האם דומה להקפת החנות, לדעת הרמב"ם ולדעת הראב"ד?
(3) מתני דשחיטת הפרה כמאן אתיא?
(4) האם מייירי כשהקיף עוד אח"כ או לא?
(5) באר טעם וסברת פלוגתת הרמב"ם והראב"ד בזה?

הלכה ו-ז

- ד. באר האם שביעית משמטת חוב באופנים אלו;
(1) מלוה על פה?
(2) מלוה בשטר שאין בו אחריות נכסים?
(3) מלוה בשטר שיש בו אחריות נכסים?
(4) כשסיים לו שדה בהלוואתו?
(5) כשכתב לו כל נכסי אחראין וערבאין?
ה. שביעית משמטת את השבועה;
(1) האם נחלקו בזה רבנן ור' מאיר?
(2) איך נפסק להלכה בשבועת הדיינין?
(3) ואיך נפסק בשבועת השומרים והשותפים?
(4) ומהיכן ילפינן לה?

הלכה ח

- ו. מלוה שנעשה כפרנית אינה משמט.
(1) איך פירש הרמב"ם דברי ירושלמי אלו?
(2) איך פירשה הראב"ד?
(3) ואיך פירשה הר"ש והרא"ש?
ז. (1) מה הקשה הראב"ד על פי הרמב"ם ממתני דשבועות?
(2) איך יישב הכסף משנה קושיא זו?
(3) ומה ביאר מהר"י קורקוס שהקושיא אינה קושיא כלל?
ח. ולפי הנ"ל באר מה הדין באופנים דלהלן;
(1) הלוהו ותבעו וכפר לפני שמיטה וכשהגיעה שמיטה הודה או שבאו עדים?
(2) הלוהו ותבעו ואף כשהגיעה שמיטה עמד בכפירתו ואחר שמיטה הודה או שבאו עדים?
(3) פטרהו בי"ד בשבועה ונשבע קודם שביעית, וחזר והודה או שבאו עדים?
(4) תבעו קודם שביעית והודה במקצת וכפר במקצת?

הלכה ט

- ט. (1) באר סוגיית הגמ' המלוה את חבירו לעשר שנים, האם שביעית משמטת?
(2) איך פסקו הראשונים להלכה, ומה הטעם?

י. התנה עמו שלא יתבענו, האם שביעית משמטת ומה הטעם?

הלכה י

- יא. (1) המלוה את חברו והתנה עמו שלא תשמטנו שביעית, ומה הטעם?
(2) ומה הדין אם התנה שלא ישמיט הוא חוב זה ואפילו בשביעית, ומה הטעם?

הלכה יא-יג

- יב. חיובי כסף דלהלן, האם שביעית משמטת, ומה הטעם ;
(1) הקפת החנות?
(2) שכר שכיר?
(3) קנסות של האונס והמפתה והמוציא שם רע?
(4) כתובת אשה שנתגרשה קודם שמיטה?
(5) כתובת אשה שכבר נפרעה קצתה או זקפתה עליו במלוה?

הלכה יד

- יג. המלוה על המשכון, האם שביעית משמטת החוב ;
(1) כשהחוב נגד המשכון?
(2) כשהחוב יתר על המשכון?

הלכה טו

- יד. האם שביעית משמטת באופנים דלהלן?
(1) המוסר שטרותיו לבית דין ואמר להם אתם גבו לי חובי? ומנלן?
(2) מעשה בית דין - בכתבו ובלא כתבו?

שאלות הנוגעות למעשה

בחומר הנלמד בחודש תמוז תשע"ה הלכות שמיטה

א. עשה פרוזבול יום לפני ר"ה.

1. ואח"כ הלוח כסף מה דינו.
 2. והאם יש ענין לכתחילה להלוות קצת כסף אחרי עשיית הפרוזבול.
 3. וכן בער"ה אחה"צ נכנס אדם ומבקש ממנו הלואה קטנה, או גדולה, האם חייב להלוות לו, כשברור לו שלא יספיק להחזיר לו לפני ר"ה. או אפילו עושה את זה בכונה.
 4. ומה עצה יש לו שיוכל להלוות לו.
 5. וכן מי ששכח לעשות פרוזבול או נמצא במקום שאין לו לפני מי לעשות האם יכול להחליט לעצמו כמה רגעים לפני ר"ה שלא יבקש מאף אחד חובתיו עד יום אחרי ר"ה.
- בפשטות מבואר בר"מ בהלכה ט"ז שגם בזה"ז ההמנעות מלהלוות הוא איסור תורה. - ואחרי הפרוזבול כתב צה"ל צ"ז שיתנה בינו לעצמו שלא יתבענו אלא אחר ר"ה. - ובמהר"ם ש"ק על תרי"ג מצוות ס"ג כתב שכשודע שאין בידו לפרעו אינו חייב להלוותו. - ואם כל החיוב בזה"ז הוא רק זכר א"כ עצם עשיית הפרוזבול הוא כבר זכר ואין כל ענין יותר מזה.

ב. יהודי שחזר בתשובה בשנת השמינית.

1. איזה חובות ישנים יכול לגבות ואיזה לא.
 2. והאם עליו להחזיר את כל החובות שעברו עליהם שמיטות קודמות וגבה אותם אח"כ.
 3. וכן סוחר שקיבל למחרת ר"ה מלקוח חילוני צקים של אנשים אחרים, האם יכול להשתמש בהם.
 4. וכן מי שיש לו חובות לגבות חילונים או לאנשים חילונים האם והאיך יוכל להחזיר להם בשנת השמינית.
 5. וכן מי שלווה או חייב לאדם חילוני האם יכול לפרעו אחרי שנת השביעית.
 6. והאם יכול להמתין עד שיתבע ממנו.
- כל שלא אמר משמט נמצא מכשילו, וא"כ לפחות היה עליו להזדרז כדי שלא יכשל בלא יגוש ורק יבטל שמוט, אמנם בשו"ת הרא"ש ק"ז ז' מבואר שאין עליו איסור על עצם הפריעה. - ובמנ"ח תע"ז שכופין אותו להשיב. וכן דייקו מלשון הר"מ שכתב שאבד החוב וממילא הרי"ז גזל. - ובלבוש מבואר שגם בזה"ז הרי"ז גזל. ואם ימתין יכשילו בלא יגוש. - אמנם יש לדון דאם מהני תנאי שחוב זה לא ישמטנו שביעית, ובראשונים דנו כאשר כתוב בשטר שידונו בדיני עכ"ם שנחשב כתנאי, א"כ כל מי שאינו עושה פרוזבול כי אינו יודע כלל ממנו ומשמיטת כספים האם נחשב שברור שמתנה שיחזיר לו בכל מצב או שאין כאן תנאי בפועל, ואפילו אי נימא שיסודו הוא מחילה של הלוה, על זכותו אפשר שגם בהתחייבות סתמא בכל מצב הוא בכלל זה.

ג. קופות גמל וכדו' שמופיעים רק על שם האשה.

1. לא עשתה פרוזבול, האם יכולה לגבות.
 2. והאם צריכה לעשות בנפרד.
 3. וכן אשה שיש לה חשבון בנק נפרד, או לפני נישואיה. או מכספים שמקבלת עבור תשלומי מזונות מזיווג ראשון ולא עשתה בנפרד פרוזבול, האם יכולה לגבות אותם.
 4. אם התכנית סגורה לזמן אבל ניתן לשבור אותה באמצע ולהפסיד את הרוחים.
- אמנם כל חוב לעסק, חנות, בנק, לפחות בעסק מסודר ומוכר שיש לו זמני פתיחה, שסוגר לא ממש צמוד לחג נימא שקבע לו מעכשיו שהפרעון יהיה אחרי ר"ה. וממילא יש לדון האם נחשב כויתר על זכות תביעה בזמן הזה או שהוא רק הסכם שלא יפריע לו בשעה זו. וכן האם אפשרויות משיכה של כספומט העברה גביה דרך המחשב האם נחשב בידו לקבלו. או שזה רק הלואה עד שיחשב כיום עסקים.

ד. שכח לכתוב פרוזבול.

1. האם אפשר לסמוך על אומדנא שההלואה היתה בתנאי שלא ישמטהו.
 2. וכן כל חוזה והסכם שכתוב בתוכו שיש לו תוקף חוקי האם אפשר להחשיבו כתנאי שלא ישמטהו.
 3. חייב כסף לבנקים שלא עושים פרוזבול האם מותר לפורעם.
 4. האם הפקיד שדורש את התשלום עובר באיסור, והאם מותר לעובד בבנק לעשות גביה.
 5. והאם יש חילוק אם יש תאריך קבוע לפרעון.
 6. האם שונה משכנתא שהדירה משעובדת לכך.
 7. ואם נתן למלוה או לבנק ציק בטחון, או יפוי כח על הדירה.
- בשורת הרא"ש כלל ע"ז ופ"ו דן בזה הביאו הב"י ובב"ח ובפרישה שדנו בדבריו, ובקצוה"ח סק"א. - וכן מפני דכתוב בו הן בדיני אומות. - ובמנח"ש הקשה שא"כ נימא הכי גם על כל השוכח. - ומשכנתא לא מהני כמבואר בר"מ אבל כשמסיים שרק מזה מהני אמנם נחלקו האם כשיכול לסלוקי בזווי משמט גם בכה"ג כמבואר בכס"מ. - אמנם אפשר שהפקיד הוא רק שליח ותלוי אם יש שליח לדב"ע כשאינו יודע שעושה איסור, אמנם אפשר שהלא יגוש הוא דין על המלוה עצמו וכאן אין כאן הגדרה של מלוה גם אי נימא שיש חוב מוגדר.

ה. הסכם שידוך התחייבות והילדים לא עשו פרוזבול.

1. האם יכולים לתבוע את ההתחייבות.
2. חייב לחילוני עבור 1. דמי תיווך. 2. שכירות. 3. נזקים. האם יכול לשלם לו רק אחרי שיתבענו.

3. בנין משותף שחלק מדיריו חילונים ולא עשו פרוזבול, האם יכול מי שאחראי על ועד הבית לתבוע מכולם את התשלומים הקבועים, שכבר הגיע מועד פרעונם לפני ר"ה.
4. חייב לאשה עבור דירת ירושה שמשכירה ולא עשתה פרוזבול.
5. חייב עבור שכירות ליורשים שמשכירים דירת ההורים שדעתם כבר לא צלולה.
6. בחור ישיבה שלא עשה פרוזבול, האם יכול לתבוע מילגה עבור שעות לימוד, עשיית מבחנים וכדו'.
7. במבחני הלכה של דרשו לבחורים שמועד התשלום עליהם נקבע כאשר הלומד יתארס. - וכן בחור שהיה לו כסף והלום עד שיתארס, ולא עשה פרוזבול.
8. הגיע בעל מלאכה בער"ה לתקן לו בבית ולא שילם לו האם יכול לתבוע אחרי ר"ה.
9. בעל חנות מוצרי חשמל, ריהוט וכדו' שעשה פרוזבול יום לפני ר"ה ואח"כ ביצע עוד מכירה, האם יכול לתבוע את התשלום, כאשר רשם לפניו את הסכום שחייבים, או רשם איזה מוצר לקחו.
10. וכן בעל מכולת וכדו' שבער"ה אחרי עשיית פרוזבול סיכם את כל חובות כל לקוח, האם יכול לגבות מהם אחרי ר"ה.

בהקפת החנות נחלקו הראשונים למה אינו משמט, לדעת הר"מ כמבואר בכס"מ הלי"א, כי הדרך לגבות רק כשמצטרף, וממילא דבר שקנה בפני עצמו משמט וכמבואר בב"י ובסמ"ע סקכו', ואפילו רשם שם הדבר ולא את הסכום, ומאידך אם כבר סיכם במטרה לתבוע נחשב כעשאו מלוה, אבל לדעת הרבה ראשונים הטעם הוא כי אינו נחשב למלוה וכשעשאו דמים נהפך למלוה. ושכר שכיר אינו משמט ג"כ נחלקו הראשונים מהטעמים הנ"ל וממילא להר"מ כאשר זה מלאכה מוגדרת חד פעמית משמט, אבל לשאר הראשונים אינו משמט. - וממילא מבחנים וכדו' שלא מקבלים כל פעם אלא כאשר מצטבר שלכו"ע אינו משמט. - וכן כל דבר המצטבר וכן שכירות בתים וכדו' תלוי בהנ"ל צה"ל סק"ס.